

- tember 2013. — Mode of access: <http://www.pewinternet.org/2013/09/16/cell-internet-use-2013/>. — Title from the screen.
3. Rainie L. Mobile Connections to Libraries / L. Rainie, K. Zickuhr, M. Duggan ; Pew Research Center. — 31 December 2012. — Mode of access: <http://libraries.pewinternet.org/2012/12/31/mobile-connections-to-libraries/>. — Title from the screen.
 4. The NMC Horizon Report: 2013 Higher Education Edition / The New Media Consortium. — 2013. — Mode of access: <http://redarchive.nmc.org/publications/2013-horizon-report-higher-ed.> — Title from the screen.
 5. The NMC Horizon Report: 2015 Library Edition / The New Media Consortium. — 2015. — Mode of access: <http://www.nmc.org/publication/nmc-horizon-report-2015-library-edition/>. — Title from the screen.

В статті йде про підготовку отечественных библиотек высших учебных заведений к внедрению мо-

бильного присутствия. Представлен обзор литературы по вопросам важности использования мобильных веб-технологий в библиотеке. Проведено изучение аудитории мобильных пользователей веб-сайта Научной библиотеки Харьковского национального медицинского университета с помощью инструментов Google Analytics.

The article dealt with the preparation of national academic libraries to the implementation of mobile web-presence. The review of literature on the importance of using mobile web-technology in the library is given. The statistic of website mobile users of Scientific Library of Kharkiv National Medical University with the tools Google Analytics is study.

Надійшла до редакції 1 жовтня 2015 року

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 94:655.411](477)(092)

*Ірина Цибенко,
кандидат історичних наук,
провідний бібліотекар НІБ України*

Науково-видавнича діяльність М. Грушевського в умовах розбудови національної культури України

У статті розглянуто основні напрями діяльності М. Грушевського в умовах національного відродження України. З'ясовано роль його науково-видавничої роботи як важливого фактору в розбудові української національної культури.

Ключові слова: національна культура, національне відродження, науково-видавнича діяльність, видавнича справа, громадський рух.

Підвищення інтересу до національних традицій, мови, культури українського народу безпосередньо пов'язано з історичним минулим нашої держави, колишнім буттям українців, видатними особами, діяльність яких залишила пам'ятний слід в історії.

Завдяки проведенню широких досліджень у сфері грушевськознавства повернулося із забуття ім'я Михайла Грушевського (1866—1934), чия багатогранна діяльність надає уявлення про розмаїття та суспільну цінність таланту вченого.

Відкриття нових сторінок творчості М. Грушевського викликає певну зацікавленість сучасних науковців, зокрема книгознавців і бібліографознавців. Доречно пригадати "Спомини" історика — важливий документ епохи, коли жила родина Грушевських. У мемуарах він згадує перші захоплення, які мав ще в юні роки: "...найбільше все-таки зацікавлення в мене будила книгарська і видавнича сфера, звідки бере початок моє замилювання до сього діла..." [8, с. 124]. Отже, ймовірно, що саме ця раннє уподобання і визначило в майбутньому один із наймасштабніших і найтриваліших напрямів діяльності вченого.

М. Грушевському належить виняткове місце у вітчизняній історії передусім як творцеві непроминальних культурних і наукових цінностей, визнаних у світовому вимірі. Крім того, він добре відомий і як видатний по-

літичний діяч та організатор українського громадського життя, один із провідників національно-демократичного руху в Україні.

Метою статті є визначення головних напрямів діяльності М. Грушевського в умовах здійснення загальнонаціональних завдань у процесі національного відродження, які постали перед українським народом на зламі XIX—XX століть, а також ролі науково-видавничої роботи як одного із факторів у розбудові національної культури України.

Патріотичні риси, які М. Грушевський набув із дитинства, про що свідчать біографічні джерела, були тією основоположною базою, на якій ґрунтувалася його творча діяльність. У юному віці він болісно спостерігав за знедоленим життям широких народних верств, їх малописьменністю та культурною відсталістю. Майбутній вчений вже тоді вирішив присвятити себе справі національного відродження українського народу, про що свідчить американський історик професор Л. Винар [4, с. 81]. Відданий народницьким ідеалам, М. Грушевський втілював їх у життя упродовж багатьох років.

Найдіяльнішим на творчому шляху українського вченого був майже 20-річний період (1894—1913), коли він працював у Львові, що, власне, підтверджують багато дослідників (Л. Винар, Я. Дашкевич, П. Сохань, Я. Федорук, О. Романів та ін.).

Наприкінці XIX — на початку XX ст. передова національна інтелігенція серед численних завдань і проблем, які постали перед Україною, зосереджувалася передусім на змінах у сфері духовності народу. Очевидно, через це основний вектор різнобічної діяльності М. Грушевського тоді був спрямований на розбудову національної науки і культури.

Значну увагу вчений приділяв проблемі розвитку української науки — збільшенню кількості наукових товариств, заснуванню різноманітних фахових видань, розгортанню широкого академічного руху з усіма необхідними структурами (бібліотеками, музеями, видавництвами). Ця робота, безперечно, створювала сприятливі умови для відродження національної культури. Відповідно, просвітницька праця становила один із пріоритетних напрямів діяльності М. Грушевського. Невисокий рівень освіченості українців тієї доби був найактуальнішою проблемою, адже наявність численної читацької аудиторії сприяла б успіху культурних починань.

Зауважимо, що діяльність М. Грушевського в Галичині розпочалася через низку певних обставин. Саме у цьому регіоні у ході національних змагань за незалежність від Австрійської імперії активізували роботу прогресивні українські політичні та громадські об'єднання, що проголошували гасла про чистоту рідної мови та національну єдність країни.

Нагадаймо, що в ті часи Україна не була соборною державою. Етнічні землі Наддніпрянщини і Галичини перебували під тиском чужоземних поневолювачів, зазнавали національного гноблення. Реакційна антинародна політика в Наддніпрянській Україні, яку провадив царський режим, чинила перепони на шляху будь-якого прогресивного руху.

Дія сумнозвісних Валуєвського циркуляру 1863 р. та Емського указу 1876 р., які передбачали, зокрема, й цензурні заходи щодо рідного друкованого слова, на довгі 30 років загальмувала розвиток української видавничої продукції. Зазнавали переслідувань ті, хто мав причетність до друку, розповсюдження чи навіть читання книжок українською мовою; закривалися видавництва, часописи.

Дослідження сучасних книгознавців щодо стану видавничої справи в Україні другої половини XIX ст. засвідчили, що, незважаючи на вкрай несприятливі умови, в 90-ті роки спостерігалось певне пожвавлення видавничого руху. Зокрема, це означає український книгознавець, професор М. Тимошик [17, с. 249—250].

Завдяки функціонуванню нових видавництв у 90-ті рр. XIX ст. випуск більшої кількості різноманітних українських книг сприяв підвищенню читацької активності. Разом із художньою та науково-популярною літературою поширювалася наукова. Особливим попитом користувалися українські історичні видання, оскільки у той період відчутним було зростання інтересу до питань вітчизняної історії.

За цих обставин із 1890 р. у Києві виходять наукові праці з української історії М. Грушевського, який тоді навчався в Київському університеті. Першу розвідку "Южно-русские господарские замки в половине XVI века" було розміщено на сторінках "Университетских известий" — друкованого органу Київського університету Св. Володимира [14, с. 125]. На початку 90-х рр. у "Киевской Старине" — щомісячному історико-етнографічному часописі — оприлюднено низку його історичних статей [14, с. 126]. Зауважимо, що навіть перші історичні праці вирізняла широта наукових знань та світогляду молодого дослідника.

У студентські роки М. Грушевський ґрунтовно готувався до наукової праці в майбутті. Він не лише отримав

блискучі знання з багатьох дисциплін, а й добре оволодів теоретичними основами дослідження предмета та вдало застосовував набуті бібліографічні навички.

М. Грушевський також брав діяльну участь у роботі громадських об'єднань Києва. Разом зі старшими однодумцями В. Антоновичем і О. Кониським, відомими діяльністю в громадських колах, М. Грушевський став провідним діячем українського руху в місті [1, с. 18].

Після успішного закінчення навчання в Києві у вересні 1894 р. вчений приїхав до Галичини, де за офіційним призначенням був затверджений на посаді професора загальної історії у Львівському університеті.

Цей регіон наприкінці XIX ст. становив національно-патріотичний осередок майже для всієї України*. Переїхавши до Львова, М. Грушевський, як слушно зауважив Л. Ви-нар, "всю свою творчу наснагу і енергію у тому часі присвятив на те, щоб у Галичині створити всеукраїнське вогнище, яке промінувало б на всі українські землі та стало основою українського національного відродження..." [2, с. 5].

Діяльність М. Грушевського в Галичині, крім викладання історії в університеті, реалізовувалася головним чином у межах функціонування багатьох наукових і просвітницьких інституцій, які вчений очолював, заснував чи брав активну участь у їхній роботі. Передусім це Наукове Товариство імені Тараса Шевченка, Українсько-Руська видавнича спілка, Товариство прихильників української літератури, науки й мистецтва тощо.

Наукове Товариство імені Тараса Шевченка (НТШ) у той час було одним із провідних установ суто наукового характеру. Серед його головних завдань першочерговим була активна просвітницька робота в широких колах української громадськості, що сприяла б відродженню національної культури. О. Романів, який протягом багатьох років очолював Товариство, підкреслює, що "НТШ — це титанічна праця в галузі історії України, літературознавства, етнографії, фольклору, археології, бібліографії та багатьох інших дисциплін, сплавлена у сотні друкованих томів — славетні "Записки НТШ", збірники різних секцій, хроніки, десятки книг, серед яких унікальні монографії, джерельні матеріали, що стали золотим фондом української історичної пам'яті та української культури" [15, с. 24—25].

Розвиток НТШ як загальноукраїнської наукової установи нероздільно пов'язаний із науково-організаційною та редакційно-видавничою діяльністю М. Грушевського. До роботи НТШ вчений долучився, коли ще був магістрантом Київського університету. У Львові одразу очолив історико-філософську секцію НТШ, 1895 р. став редактором провідного друкованого органу — "Записок НТШ", а за два роки (1897) — головою Товариства.

Український грушевськознавець, професор В. Тельвак наголошує на значенні реформованого за участі М. Грушевського НТШ, яке дає підстави вважати вченого засновником першої моделі організації вітчизняної академічної науки [16, с. 51—52].

Особливу увагу М. Грушевський приділяв науковим виданням Товариства, передусім "Запискам НТШ". Завдяки зусиллям вченого було збільшено обсяг та наклад видання. Його структура поєднувала наукові розвідки, *miscellanea* (дрібні джерельні причинки), документальні матеріали та

* Оцінку історичної ситуації, що склалася в Галичині наприкінці XIX ст., а також стану національно-визвольного руху в цій частині України-Руси М. Грушевський подає у статті "На порозі століття". — *Лет.* [7, с. 208—216].

значний рецензійний відділ. За даними І. Крип'якевича, під редакцією М. Грушевського від 1895 до середини 1913 р. вийшло 120 книжок (т. 5—116) "Записок НТШ", усього понад 40 тисяч сторінок друку [12, с. 461—462].

За ініціативою М. Грушевського виходили й інші видання НТШ — "Жерела до історії України-Руси", "Етнографічний збірник", "Матеріали до української антропології та етнології", "Студії з поля суспільних наук та статистики", "Українсько-руський архів", "Матеріали до української бібліографії", "Часопись правнича", серії джерел "Пам'ятки української мови і літератури" та ін.

За час головування М. Грушевського в НТШ (1897—1913) було започатковано випуск періодичних видань у галузі природничих та математичних наук — "Збірника математично-природничої секції" та "Лікарського вісника". Загалом за окреслений період Товариство видало 423 томи наукових публікацій з історії, літератури та літературознавства, мовознавства, філософії, етнографії, права, статистики, медицини тощо [16, с. 53].

Під керівництвом М. Грушевського НТШ перетворилося на бастион української науки і культури, один із найдіяльніших її центрів. Окрім історика, виняткову роль у формуванні академічного обличчя НТШ відіграли І. Франко та В. Гнатюк, які очолювали різноманітні структурні підрозділи Товариства, а також редагували окремі видання.

Надзвичайно важливу роль у піднесенні національно-культурного життя України відігравав літературно-науковий та громадсько-політичний часопис "Літературно-науковий вісник" (ЛНВ), який спершу виходив як орган НТШ під редакцією М. Грушевського. У 1898—1905 рр. "ЛНВ" випускали І. Франко і В. Гнатюк, які пізніше перебравли і керівництво "Українсько-Руською видавничою спілкою" [10, с. 503].

Усвідомлюючи надзвичайну важливість видавничої справи у розвитку культури, М. Грушевський багато уваги приділяв її організації. Вчений був зачинателем і першим редактором "Українсько-Руської видавничої спілки" (1899). Ідею про утворення видавництва було виголошено під час святкування столітніх роковин відродження української літератури у 1898 р. Цей рік був періодом надзвичайного патріотичного піднесення [6, с. 138—139].

Потребу заснування видавничого товариства М. Грушевський пояснював важливою просвітницькою місією книги як чинника національного самоусвідомлення. Учений вважав книговидання виявом національного відродження, зауважуючи, що розвиток оригінальної й перекладної літератури в країні та збагачення книжкового масиву забезпечує належний рівень освіти.

Програма Спілки передбачала видання українською мовою, окрім художньої літератури, підручників з історії, геології, літератури, історії культури, біології, соціології, історії філософії та ін. Зокрема, в літературній серії вийшли твори В. Винниченка, М. Коцюбинського, О. Кобилянської, Л. Мартовича, В. Стефаніка, М. Черемшини, І. Франка, І. Нечуя-Левицького, Марка Вовчка, Б. Лепкого, переклади В. Шекспіра, Г. Байрона, Г. Гейне, Е. Золя, Л. Толстого, Ф. Достоєвського та ін. До 1917 р. у межах діяльності "Українсько-Руської видавничої спілки" побачило світ понад 300 книжок [9, с. 3355—3356].

В умовах розбудови національної культури України важливого значення набула діяльність М. Грушевського, що торкалася популяризації наукових знань. На думку С. Герасименко, особливо плідно в цьому напрямі вчений працював на початку ХХ ст., випускаючи науково-популярні видання для широкого читацького загалу [5, с. 123]. Исто-

ричні твори М. Грушевського нерідко ставали частинами різноманітних антологій для учнівської молоді. Зокрема, уривки з його "Історії України-Руси" під назвою "Грецькі колонії на Україні" та "Київ — осередок культурного життя на Україні в XVII віці" було використано у відомій "Читанці" А. Крушельницького.

Великим попитом серед читачів користувався російськомовний "Очерк истории украинского народа" М. Грушевського, який за його життя виходив тричі: в 1904, 1906 та 1911 рр. Автор свідомо видавав його в Санкт-Петербурзі, оскільки намагався ознайомити з українською історією широкі кола росіян, проте твір виявився доволі популярним і серед нашого народу.

Як лідер національного громадського руху М. Грушевський переймався ідеєю соборності українських земель. Розглядаючи Україну як єдину і усвідомлюючи, що між Києвом і Львовом пролягає не національно-етнічна, а лише територіально-географічна межа, науковець залучав до співпраці в "Записках НТШ", "Літературно-науковому віснику" та інших виданнях багатьох діячів української культури з Наддніпрянщини. Серед них знані постаті тодішньої літературної та наукової еліти: М. Вороний, Б. Грінченко, О. Грушевський (брат вченого), С. Єфремов, І. Карпенко-Карий (І. Тобілевич), О. Кониський, М. Коцюбинський, А. Кримський та ін.

У 1907 р. внаслідок ліберальних реформ у Росії, скасування заборони української преси на Великій Україні, друк "ЛНВ" було перенесено зі Львова до Києва. М. Грушевський намагався в такий спосіб тісніше поєднати східні й західні українські землі, що сприяло б усталенню єдиної літературної мови та допомогло консолідації національного руху. Окрім того, в 1907 р. у Києві за ініціативою М. Грушевського та співробітників журналу "Киевская старина" було створено Українське наукове товариство (УНТ), подібне до львівського НТШ, а отже науково-видавничу діяльність ученого перемістилася в Наддніпрянську Україну [1, с. 48].

Товариство видавало "Записки Українського Наукового товариства" (здебільшого за редакцією М. Грушевського, з 1908 р. видання стало органом історичної секції ВУАН).

На перших установчих зборах УНТ М. Грушевський, якого було обрано головою, виступаючи з доповіддю щодо програми товариства, наголосив, що провідною метою є "наукові розсліди на полі українознавства і ознайомлення громадянства зі всіма сторонами минулого і сучасного життя України [1, с. 48]. Отже, перед українською інтелігенцією вчений ставив завдання організації спеціального наукового центру українознавчих досліджень, яким і мало бути УНТ.

Для реалізації мети було створено друковані органи, основними з яких, окрім зазначених "Записок", стали журнал "Україна", "Український етнографічний збірник", наукові збірники секцій тощо. Зокрема, широкої популярності набув часопис "Україна", що мав велику кількість передплатників.

Загалом, друковані органи Товариства забезпечили популяризацію наукових результатів серед різних верств українського суспільства, що стало неогічним внеском у національне відродження країни.

Активними членами УНТ і вірними соратниками М. Грушевського були В. Антонович, М. Біляшівський, М. Василенко, Ф. Вовк, Б. Грінченко, П. Житецький, Т. Каманін [10, с. 597]. Вони брали участь у публічних лекціях та обговореннях із проблем українознавства, налагоджували співробітництво з науковими об'єднаннями, оприлюднювали власні праці на сторінках "Записок" та інших періодичних видань.

Обґрунтовуючи потребу випуску української преси на Наддніпрянщині, М. Грушевський у газетних публікаціях на сторінках "Ради", "Села", "Засів" важливе значення надавав освітній роботі на селі. На його переконання, лише багатомільйонне селянство здатне було стати силою, на підтримку якої могли розраховувати діячі українського національно-визвольного руху. Проте більшість представників селянського прошарку залишалися національно не-свідомими, а отже науковець прагнув пробудити патріотичні почуття силою друкованого слова.

У статті "Українство і питання для Росії" історик окреслив головні напрями своєї громадської діяльності у середовищі селянства, які він намагався втілювати у життя. Зокрема, акцентував на важливості розповсюдження української книжки на селі, яка б "відповідала на ті життєві питання — політичні, суспільні, економічні, господарські, які піднімаються..." [9, с. 296].

Сприяті культурно-освітній роботі на селі мав і заснований М. Грушевським ілюстрований тижневик "Село", який побачив світ у вересні 1909 р. Новостворена газета у доступній формі інформувала про події в Україні та за її межами. До співпраці в газеті "Село" вчений залучив кращих літераторів України, серед її співробітників були М. Коцюбинський, В. Винниченко, В. Самійленко та інші. М. Грушевський за час існування часопису (1909—1911) опублікував у ньому 84 статті [13, с. 25—46].

Громадсько-політична діяльність ученого із часом привернула увагу Київської жандармерії й вихід видання "Село" було припинено. Замість неї ентузіаст почав видавати газету "Засів" (1911—1912). Щоби зменшити репресії з боку влади, М. Грушевський передав редакцію групі українських письменників, але штрафи і переслідування не припинялися. Втім, газета була популярною серед народу. Попри нетривалий час виходу цих двох часописів, вони, за визначенням Л. Винара, "мали переломний вплив на формування українського національного світогляду і на розбудову української національної культури, яка стала основою українського державного відродження 1917—1920-х рр." [3, с. 16].

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що тема, задекларована в назві публікації, безумовно, надзвичайно широка за змістом і заслуговує на докладне вивчення. Однак на підставі проведеного дослідження можемо стверджувати, що науково-видавничу діяльність М. Грушевського наприкінці XIX — на початку XX ст. була вагомим внеском у розбудову національної культури України. Вона мала яскраво виражену просвітницьку спрямованість, що дало змогу не лише поширити наукові знання серед українського населення, а й пробудити національну свідомість та об'єднати громадсько-політичний рух у країні.

Список використаної літератури

1. Верстюк В. Ф. М. Грушевський: коротка хроніка життя та діяльності / В. Ф. Верстюк, Р. Я. Пиріг. — Київ : Либідь, 1996. — 144 с.
2. Винар Л. Галицька доба життя Михайла Грушевського (1899—1914) // Український історик. — 1967. — № 4. — С. 5.
3. Винар Л. Думки з приводу п'ятидесятих роковин смерті Михайла Грушевського / Л. Винар // Український історик. — 1984. — № 1. — С. 16.
4. Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866—1934) // Силуети епох. Історичні розвідки. — Дрогобич, 1992. — С. 77—156.
5. Герасименко С. Науково-педагогічна та просвітницька діяльність Михайла Грушевського (1894—1917 рр.) : [монографія] /

Світлана Герасименко ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. — Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. Івана Франка, 2013. — 213 с.

6. Грушевський М. С. Листи з-над Полтви: Грушевський М. С. Твори : У 50 т. / Редкол.: П. Сохань (голов. ред.) та ін. — Львів : Світ, 2002. — Т. 1 ; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського. — Суспільно-політичні твори 1894—1907 / [Редкол.: П. Сохань (голов. ред.) та ін.], 2002. — 590 с.
7. Грушевський М. На порозі століття: Присвячено Перемишльській укр.-руській громаді. Публ. відчит, читаний в Перемишлі 2 [15] січ. 1901 р. // Грушевський М. С. Твори: У 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; Голов. ред. П. Сохань. — Львів: Світ, 2002. — Т. 1: Серія "Суспільно-політичні твори (1894—1907)". — С. 208—216.
8. Грушевський М. С. Спомини. Публікація С. Білоконя. Вступ Ф. Шевченка // Київ. — 1988. — № 12. — С. 117—139.
9. Грушевський М. Українство і питання дня в Росії // Грушевський М. С. Твори: У 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; Голов. ред. П. Сохань. — Львів: Світ, 2002. — Т. 1: Серія "Суспільно-політичні твори (1894—1907)". — С. 296.
10. Довідник з історії України: А—Я : [Посіб. для серед. загальноосвіт. навч. закл.] / [Александрович В., Андрощук О., Андрусак Т. та ін.] ; За заг. ред. І. Підкови і Р. Шуста ; [Упоряд. та наук. ред. І. Підкови] ; Ін-т іст. дослідж. Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка. — 2-е вид., доопрац. і допов. — Київ : Генеза, 2002. — 1135 с.
11. Енциклопедія українознавства : Перевид в Україні / Наук. т-во ім. Т. Шевченка у Львові, Фонд духов. відродження ім. митрополита А. Шептицького. — Львів, 1993. — Т. 9. — [Репринт. відтворення вид. 1955—1984 рр.] [Тимофєєв — Хмельницький], 2000. — С. 3355—3356.
12. Крип'якевич І. Михайло Грушевський: Життя і діяльність // Великий Українець : Матеріали з життя та діяльності М. Грушевського / [упоряд., підгот. текстів та фотоматеріалів, комент., приміт. А. П. Демиденка ; вступ. слово Л. М. Кравчука ; післямова Ф. П. Шевченка ; худож. оформл. О. В. Коваля]. — Київ : Веселка, 1992. — 549, [2] с. : фот.
13. Панькова С. Михайло Грушевський і народна газета "Село" у світлі мемуарних та епістолярних джерел / С. Панькова // Український історик. — 2004—2005. — № 3—4/1. — С. 25—46.
14. Петров С. С. Книжкова справа в Києві: 1861—1917 / С. С. Петров. — Київ : ЕксОб, 2002. — 376 с.
15. Романів О. Наукове товариство імені Т. Шевченка й українське національне відродження / О. Романів // Наукове товариство імені Т. Шевченка і українське національне відродження : Збірник наукових праць і матеріали Першої наукової сесії НТШ. Березень, 1990. Доповіді, повідомлення, матеріали. — Львів, 1992. — С. 24—25.
16. Тельвак В. В. Грушевськознавство — спеціальна галузь історичних знань : навч.-метод. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. / Віталій Тельвак. — Дрогобич : РВВ Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка, 2011. — 236 с.
17. Тимошик М. С. Історія видавничої справи : підруч. для студ. вищ. навч. закладів, які навчаються за спец. "Журналістика" і "Видавничу справу та редагування" / М. С. Тимошик. — Київ : НВЦ Наша культура і наука, 2003. — 496 с.

В статье рассмотрены основные направления деятельности М. Грушевского в условиях национального возрождения Украины. Выяснена роль его научно-издательской работы как важного фактора в развитии украинской национальной культуры.

In the article there are studied the main directions of creative work of Mykhailo Hrushevskyy in the terms of national revival of Ukraine. The role of scientific-academic publishing activity of the researcher as an important factor of Ukrainian national culture development is determined.

Надійшла до редакції 26 жовтня 2015 року